

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са VI научног скупа младих филолога Србије, одржаног
22. марта 2014. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година VI / књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уређивачки одбор

Проф. др Милош Ковачевић
Проф. др Радивоје Младеновић
Проф. др Божинка Петронијевић
Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Никола Рамић
Проф. др Катарина Мелић
Доц. др Никола Бубања
Доц. др Владимир Поломац
Доц. др Маја Анђелковић
Доц. др Часлав Николић
Др Јелена Петковић

Одговорни уредник

Проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић
Проф. др Радивоје Младеновић
Проф. др Никола Рамић
Проф. др Божинка Петронијевић
Проф. др Вања Станишић
Проф. др Милена Маројевић
Проф. др Мирјана Мишковић Луковић
Проф. др Тијана Ашић
Проф. др Александар Милановић
Проф. др Анђелка Пејовић
Доц. др Сања Ђуровић
Доц. др Владимир Поломац
Доц. др Ана Јовановић
Доц. др Јелена Даниловић
Доц. др Славко Станојчић

Зборник радова са VI научног скупа младих филолога Србије
одржаног 22. марта 2014. године
на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година VI / књ. 1

Крагујевац, 2015.

Вања Миљковић¹
Београд

ПРЕФИКСАЦИЈА И МЕТАФОРИЧКА ПОЈМОВНА ИНТЕГРАЦИЈА НА ПРИМЕРУ ГЛАГОЛСКОГ ПРЕФИКСА ПРЕ- У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

Глаголску префиксацију у овом раду посматрамо из когнитивнолингвистичког угла као интеграцију појмовног пакета активiranог деривационом основом и сликовне схеме активирани префиксом. Том интеграцијом настаје појмовна бленда – сложена глаголска ситуација у којој се сликовна схема реализује директно или метафорички. Оправдано је претпоставити да глаголском префиксу пре- одговара сликовна схема ПРЕЛАСКА, која се остварује у неколико варијанти: перлативној (*прећи улицу*), транслимитативној (*прећи линију*) и транслокативној (унутрашњој: *прећи с краја на крај дворишта*, спољашњој: *прећи из једног у друго двориште*). Ми смо се у овом раду бавили само оним глаголима са префиксом пре- у чијем се значењу сликовна схема реализује метафорички. Пронашли смо да је свака од поменутих варијанти сл. схеме ПРЕЛАСКА учествовала у образовању посебне интеграционе мреже. Перлативност је омогућила настанак пердуративних бленди (*преспаваћии ноћ*, *преболећии нечији одлазак*); транслимитативност – ексцесивних бленди (*пресолићии јело*); унутрашња транслокативност – трансмодификативних бленди (*превасићиипачии некога*, *преквалификаваћии некога*, *преизућии некога*); спољашња транслокативност – репродуктивних бленди (*препричаћии догађај*, *преписачии шексти*). Уочили смо, такође, да неке деривационе основе могу бити интегрисане и са неколико варијанти сл. схеме ПРЕЛАСКА, односно да се део полисемантичке структуре неких глагола са овим префиксом може објаснити као последица интеграције базе са различитим варијантама поменуте сл. схеме.

Кључне речи: префикс пре-, сликовна схема ПРЕЛАСКА, појмовна интеграција, примарне метафоре, метафоричка бленда

У овом раду применићемо један од актуелних когнитивнолингвистичких приступа – теорију појмовне интеграције, у анализи префиксалне творбе глагола. На примеру глаголског префикса пре- показаћемо да се префиксација може посматрати у ширем контексту менталних феномена у чијој је основи један од кључних механизма човековог мишљења – појмовна интеграција. Користићемо аналитички модел Ж. Фоконијеа и М. Тарнера (2002), комбинован са теоријом примарних метафора Џ. Грејдија³. Тај модел подразумева да појмовне бленде настају интегрисањем бар двају улазних менталних простора, при чему структу-

1 pablo_astrid@yahoo.com; vanja.miljkovic@isj.sanu.ac.rs.

2 Овај рад настао је у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

3 И сам Грејди (2005) упућује на везу између примарних метафора и појмовне интеграције. Под примарном метафором овај аутор подразумева искуствено мотивисане метафоричке везе, као БИТНО ЈЕ ВЕЛИКО. У основи поменуте метафоре налази се корелација између ВЕЛИЧИНЕ, као појма који припада нашем чулном искуству, и БИТНОСТИ, као појма који не припада чулном домену. Честе коактивације ова два појма омогућиле су трајну когнитивну везу из које је израсла метафора. Видети више у Грејди (1999, 2005, 2008), Лејкоф и Џонсон (1999), Еванс (2007).

ра бленде не мора бити њихов прост збир, већ се може употпунити и елаборирати након пројекција.⁴

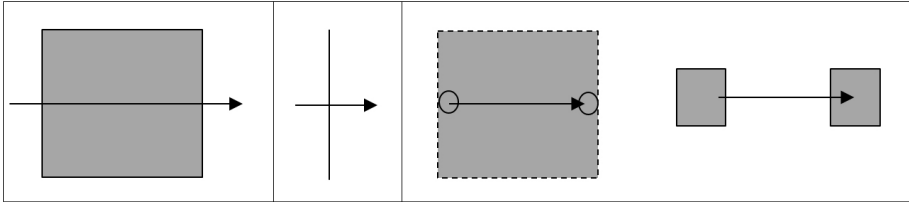
У домаћој дериватологији семантичка веза између глаголских префикса и предлога одавно је уочена. Белић (2000: 204) у својим предавањима из савременог српскохрватског језика, тако, каже да је основно значење префикса *пре-* управо *преко*. Стевановић (1970: 441) говори о значењском подударану префикса *пре-* и предлога *преко*. И Клајн (2002: 269) у поглављу о истом префиксу наводи да се „[м]ногобројна и разноврсна значења овог префикса могу добрим делом директно или индиректно извести из просторног значења, које је у овом случају изражено предлогом *преко*”. Ипак, природа семантичке везе префикса и предлога остала је до данас недовољно испитана. Поред тога, иако дериватолошки описи готово увек садрже и претпоставке о везама између разноврсних значења истог префикса⁵, оправдано је претпоставити да би когнитивнолингвистички приступ, са својим данас врло развијеним аналитичким апаратом, могао да то питање јасније осветли. Од истраживача који су у србистици и кроатистици овај приступ већ користили у својим истраживањима префикса, треба поменути Д. Кликовац (2004), која је предложила категоријалну мапу глагола са префиксом *раз-*, као и недавно објављену студију о префиксима у хрватском језику Б. Белаја (2008). И Кликовац и Белаја полазе од схватања категоризације које је својствено когнитивној лингвистици (в. Лејкоф 1987). Њима је заједничко и врло широко схватање префикса, које не узима у обзир строги принцип дериватолошке мотивације, па обухвата и глаголе код којих појмовна веза са основном није прозирна (у корпусу Д. Кликовац, тако, налазе се и глаголи *расположишии*, *распилавишии се*, *разоришии*, док у корпусу Б. Белаја уочавамо, рецимо, и *преврнушии*, *преклоишии* и сл.). Ми ћемо у овом раду префиксацију посматрати као појмовну интеграцију, а префиксирани глаголе као појмовне бленде које је могуће разложити на улазне просторе: деривациону базу (појмовни пакет активиран творбеном основном) и сликовну схему која одговара датом префиксу. Тако би се појмовни амалгам ПРЕТРЧАТИ могао разложити на менталну слику ТРЧАТИ и сликовну схему ПРЕЋИ; ИСТРЧАТИ – ТРЧАТИ и ИЗАЋИ; ПРОТРЧАТИ – ТРЧАТИ и ПРОЋИ и сл. Термин *сликовна схема* употребљавамо имајући у виду његово основно значење апстрактног појмовног обрасца понављаног телесног искуства, следећи Лејкофа (1987) и Џонсона (1987). Овај појам управо нам омогућава да прецизније одредимо семантичку везу префикса и предлога: то су језичке јединице различитог нивоа које активирају исту појмовну базу, чија је структура директно повезана са човековом телесном спознајом света.

Глаголском префиксу *пре-*, као и нултокоренском глаголу *прећи*, одговара ла би сл. схема ПРЕЛАСКА. Искуство физичког прелажења једно је од наших основних искустава у домену кретања. Ипак, ако упоредимо схеме ПРЕЛАСКА

4 Овај модел, детаљно описан и илустрован разноврсним примерима у Фоконије, Тарнер (2002), састоји се од бар четири ментална простора: бар два улазна, генеричког, који бележи оно што је улазним заједничко, и бленде, која настаје интеграцијом елемената улазних простора. Под менталним простором подразумева се мали, кохерентни појмовни пакет, активиран зарад тренутних мисаоних операција. Питање нужности генеричког простора остаје изван домена овог рада (в. Белаја 2005). Ипак, ми тај простор нећемо бележити на дијаграмима, како би дијаграми били прегледнији.

5 Поред поменутих аутора видети и Бабић³2002, а посебно рад И. Грицкат 1966–67, у коме се ауторка и пре когнитивнолингвистичке ере визионарски залаже за идеје које данас обележавају когнитивнолингвистичко схватање језика; за префикс *пре-* видети и контрастивну студију Митриновић 1990, потом рад Ашић, Станојевић 2009, као и Стојановић 2012.

које илуструју констукције *прећи улицу*, *прећи линију*, *прећи из собе у собу*, *прећи с краја на крај собе*, уочићемо да, заправо, постоји неколико структурних варијанти ове сл. схеме: перлативна (*прећи улицу* – оријентир је ограничена површина, област), транслимитативна (*прећи линију* – оријентир је једнодимензионалан) и транслокативне (*прећи с краја на крај собе*: унутрашња транслокација; *прећи из једне у другу собу*: спољашња транслокација).

Дијаграм 1. Перлативна, транслимитативна и две транслокативне варијанте сликовне схеме ПРЕЛАСКА

Корпус за ово истраживање чине глаголи са префиксом *пре-* који не подразумевају директну реализацију сл. схеме ПРЕЛАСКА. За те глаголе се, следећи принцип примарности телесног искуства, може претпоставити да почивају на метафоричкој интерпретацији те сл. схеме. Корпус смо ексцерпирани из једнотомног *Речника српског језика* Матице српске (РСЈ), уз консултацију шестотомника (РМС), а мотивни глаголи су проверавани и у Речнику САНУ. Корпус је незнатно допуњен глаголима који нису пронађени у лексикографској бази. При одабиру глагола руководили смо се следећим критеријумима:

1. Глагол се на синхронном плану може сматрати деривираним – што значи да је ситуација коју именује појмовна бленда у савременом језику – ако је појмовна веза између формалне базе и датог глагола видљива.

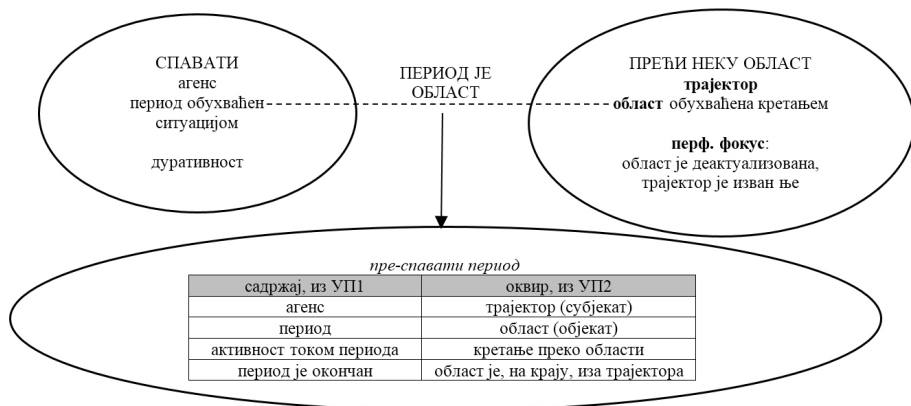
2. Ситуација означена префиксираним глаголом резултат је метафоричке интеграције ако не укључује директну реализацију сликовне схеме која одговара префиксу.

Анализа је подразумевала утврђивање појмовне структуре префиксираниог глагола, као појмовне бленде, и откривање механизма који је омогућио интеграцију појмовног пакета који доноси деривациона база са сликовном схемом ПРЕЛАСКА. Глаголе смо разврстали на три велике групе, према томе која је варијанта сликовне схеме метафорички проширена.

1. Метафоричка проширења перлативне варијанте сл. схеме ПРЕЛАСКА

1.1. У корпусу смо пронашли тридесетак глагола који на месту правог објекта захтевају именицу која означава период (*ноћ*, *јуњоро*, *зиму*, *годину* и сл.). Неки од ових глагола (нпр. *прележати*, *предстајати*, *пречучати*) могу бити допуњени и акузативом именица које представљају догађаје (*путовање*, *представу*, *предавање*...). Мотивни глаголи су по правилу непрелазни, изузев гл. *шаворити*, који може бити и прелазан (*шаворити годину*). Како мотивни глагол, најчешће, сам не може имати поменућу допуну, оправдано је сматрати да је ова синтаксичка карактеристика последица префиксације. Реч је, према нашем мишљењу, о метафоричком проширењу перлативне сликовне схеме ПРЕЋИ ОДРЕЂЕНИ ПРОСТОР: као што се ситуација преласка реализује на ограниченој области (*прећирчати парк*, *прелећети шуму* и сл.), тако се и ситуација именована мотивним гла-

голом реализује у ограниченем периоду (*прејлесати вече, прецоњати јујиро, прећушати пушовање, пресјавати ноћ*⁶). У овим конструкцијама акузативна реакција, дакле, почива на примарној метафори ОГРАНИЧЕНО ВРЕМЕ (ПЕРИОД) ЈЕ ОГРАНИЧЕНИ ПРОСТОР (ОБЛАСТ).

Дијаграм 2. Интеграциона мрежа пердуративности на примеру глагола *пресјавати*

1.2. Корпус садржи и једну мању групу глагола који именују дефрустрационе ситуације. Они се лако препознају по правом објекту фрустрационе семантике, који означава непријатан, оптерећујући догађај (*преболећи нечији одлазак, пребринући исцрпљ, прежалићи зубишак* и сл.) или неко нежељено, негативно стање (*прележати богиње, преболећи жушци*). Глаголи *премучити* и *прејатишти* имају унутрашњи објекат који не мора бити изречен, јер је садржан у основи (*премучити муку, прејатишти патињу*). И ове глаголске ситуације могу се посматрати као метафоричко проширење сл. схеме ПРЕЋИ ОДРЕЂЕНИ ПРОСТОР засновано на примарној метафори ПЕРИОД ЈЕ ОБЛАСТ, само у нешто специфичнијој реализацији. Наиме, реч је не о било каквој области већ о простору који отежава кретање, и као такав представља извор агенсове фрустрације (нпр. искуство преласка преко блатњавог, муљевитог или завејаног простора), па поменута метафора долази у варијанти ПЕРИОД ФРУСТРАЦИЈЕ ЈЕ ОБЛАСТ ПРЕКО КОЈЕ СЕ ТЕШКО КРЕЋЕ.

1.3. Пронашли смо десетак глагола који означавају перфективну ситуацију којом је пацијенс у целости обухваћен. Они су најчешће прелазни, као *пребројати госте, прелисати књижу, преслушати снимак, преснимити ситару касету, прећедати сисак, прекониролисати шест*, али ту су и процеси *пребледећи* („постати блед у лицу” – бледило, дакле, прекрива цело лице), *пресушити*, *пресахнути* („потпуно, у целости изгубити воду”). Домет гл. ситуације у оваквим примерима ограничен је физичком величином одређеног ентитета, а ситуација се типично протеже линеарно, обухватајући део по део ентитета. Примарна метафора која повезује базу и сл. схему могла би се одредити као ЕТАПНА АКТИВНОСТ ОГРАНИЧЕНА ВЕЛИЧИНОМ ПАЦИЈЕНСА ЈЕ ПРЕЛАЗАК ПРЕКО ОГРАНИЧЕНОГ ПРОСТОРА. Занимљив синтаксичко-деривациони феномен илуструје гл. ситуација *преснимити ситару касету (новим садржајем)*. Реч је о од-

6 Уз прелазне глаголе најчешће ћемо наводити и пример директног објекта, ради веће илустративности.

носу снимити нешто (А) негде (Б) : преснимити нешто (Б) нечим (А). Видимо да је синтаксичка природа основе модификована – адлативни конституент основе (снимити филм *на касети*) постао је, под утицајем оквира пренетог из сл. схеме, директни објекат у бленди (*преснимити касету као префарбаити даску*).

1.4. Овде се треба позабавити и глаголима *пребиити*, *преиући*, *премаиити*. Иако би се *преиући* могло одредити као „јако истући”, ове глаголе не бисмо сврстали у ексцесиве (в. одељак ниже) јер се значење интензификације не изводи наспрам одређене границе, норме, као код ексцесива. Сматрамо да интензификација у овим случајевима произилази из значења обухватања *целог пацијенса*, што упућује на примарну метафору ИНТЕЗИТЕТ РАДЊЕ ЈЕ ПОВРШИНА ОБУХВАЋЕНА РАДЊОМ. Дакле, исту сликовну схему проналазимо и код глагола као *префарбаити даску*, *преорати њиву* и код *преиући неког*, при чему је ПРЕЛАЗАК у првом случају саставни део сложене глаголске ситуације („прећи преко даске фарбајући је”, „прећи преко њиве орући је”), док је у другом основа за метафоричко закључивање: ако је интезитет обухваћена површина, онда је максимална интензификација обухватање целе површине. На исти начин може се објаснити и интензификација код глагола *прекорити*, *преилаиити*, *престраиити*, *престраиити*⁷.

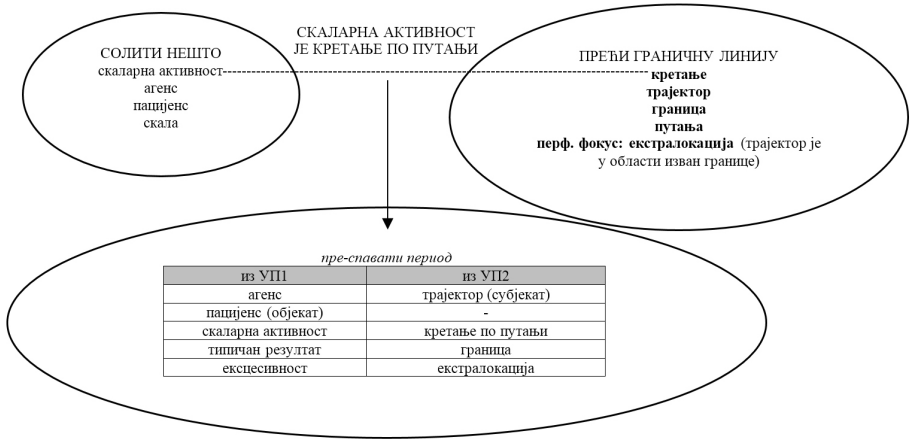
1.5. Посебно су занимљиви глаголи *пречуити* и *превидети*, које Клајн (2003: 252–253) сврстава у ону групу глагола код којих није могуће одредити „семантичку дефиницију префикса”. И ови глаголи се, према нашем мишљењу, могу посматрати као метафоричко проширење схеме ПРЕЋИ НЕКИ ПРОСТОР. Метафора која омогућава да се интеграцијом основе *чуити* / *видети* и поменуте сл. схеме генерише значење одсуства когнитивне обраде информације, може се одредити као САЗНАВАТИ ЈЕ СТАЈАТИ НА НЕКОМ ПРОСТОРУ. Примарно искуство које је мотивисало ову метафору потпуно је јасно: ако информацијама које су доступне на неком простору желимо да посветимо пажњу, морамо се на њему задржати, а ако преко тог простора брзо пређемо, информације су испуштене из когнитивне обраде.

1.6. Сличан је и глагол *прећуити*. Синтаксичка промена *ћуити о информацији* : *прећуити информацију*, указује на концептуализацију информације као области. Метафоричку догађајну структуру бленде представили бисмо овако: 1. агенс је свестан информације (метафорички: *види је*); 2. агенс одлучује да ту информацију неактуализује у разговору (метафорички: *прелази преко ње, иако да је више не види*). Веза између појма ЋУТАТИ О НЕЧЕМУ и сликовне схеме ПРЕЋИ НЕКИ ПРОСТОР, очигледно, успостављена је захваљујући примарној метафори АКТУЕЛНО ЈЕ У ЧОВЕКОВОМ ВИДНОМ ПОЉУ (дакле: ДЕЗАКТУАЛИЗОВАНО ЈЕ ИЗА НАС). Метафоричким закључивањем у бленди оквир ПРЕЛАСКА искоришћен је за генерисање сложене значењске структуре свесног неактуализовања информације.

7 Гл. *прекорити*, *престраиити*, *преилаиити* Клајн (2003: 252) наводи као примере малобројних глагола код којих се значење префикса своди само на перфективизацију, испуштајући из вида значење интензификације које је код ових глагола потврђено и у лексикографској пракси. И Стевановић (1970: 442) гл. *прекорити* сврстава у оне код којих је „свако посебно значење, осим извршења радње, ишчезло”. Интерпретација коју И. Грицкат (1966–67: 205) нуди за глагол *прекорити* блиска је нашој – она је, наиме, уочила компоненту обухватања целог објекта радњом, што је, по нашем мишљењу, чулна представа која је овде метафорички искоришћена.

2. Метафоричка проширење транслимитативне варијанте сл. схеме ПРЕЛАСКА

2.1. Анализа је показала да највећи број глагола (преко 100) садржи семантику ексцесивности (претераности), која се лако метафорички доводи у везу са преласком преко граничне линије, односно транслимитативном варијантом сл. схеме ПРЕЛАСКА. Следећи дијаграм на примеру глагола *пресолити* нешто илуструје ексцесивну интеграциону мрежу:

Дијаграм 3. Ексцесивна интеграциона мрежа на примеру глагола *пресолити*

Између сликовне схеме ПРЕЛАСКА и базе СОЛИТИ НЕШТО успостављена је примарна метафоричка веза СКАЛАРНА АКТИВНОСТ ЈЕ КРЕТАЊЕ ПО ПУТАЊИ (или скраћено СКАЛАРНОСТ ЈЕ ПУТАЊА). Граница и екстралокација, као елемент сликовне схеме, немају одговарајућег парњака у бази, али се они налазе употпуњавањем бленде. Тај процес почива на метафоричком закључивању: ако је агенс трајектор а скала интензитета путања, граничној линији би одговарао – типичан резултат, а екстралокацији – ексцесивни резултат. Исти тип интеграције налазимо код многобројних других скаларних ситуација: *прекиселишти јело*, *прешећерити колач*, *прештамнеити слику*, *прештоварити колица* („превише натоварити, превише утоварити”), *прештоити собу*, *преузбудити неког*, *преоштриити нож*, *прехвалити пријатеља* и сл. Треба приметити да је интеграциона мрежа на дијаграму (3) двоструког типа⁸, оквир који налазимо у бленди у семантичком смислу представља метафоризацију оквира сликовне схеме, али на синтаксичком плану садржи директни објекат који долази из улазног простора базе и нема парњака у структури сл. схеме, па и није обухваћен метафоризацијом. То је још уочљивије код непрелазних основа – за разлику од пердуратива који су такође имали непрелазне основе а постајали прелазни захваљујући комплетном преносењу синтаксичког оквира сликовне схеме, ексцесиви чије су основе непрелазне, остају непрелазни, нпр.: *пребујати*, *прецветати*, *прежеднети*, *преуранити*.

8 Фоконијеов и Тарнеров термин *double-scope network*, којим се означавају интеграционе мреже у којима оквир бленде настаје комбиновањем оквира оба улазна простора (код *single-scope* мрежа оквир се у потпуности пројектује из једног улазног простора) превели смо као *двострука мрежа*.

Основе овако добијених ексцесива су, како то имплицира и примарна метафора коју смо поменули, скаларне активности⁹. Битно својство ових активности јесте постојање скале која омогућава степеновање интензитета вршења радње и њеног резултата (нпр. *мало/пуно солиши*).¹⁰ Метафоричким закључивањем у бленди се транслимитативни образац примењује на димензију скаларности, при чему настаје нова значењска структура – ексцесивност.

2.2. Прелазне глаголе као *прерасиши* и *прегласаши* В. Митриновић (1990) сврстава у посебну значењску групу постизања преваге и назива их *мејоративима*. Оно по чему се ове појмовне бленде разликују од већ описаних ексцесива јесте то што је њихов прави објекат такође обухваћен метафоризацијом. Наиме, код глагола *пресолитиши* место које попуњава рекција пројектовано је у бленду из улазног простора деривационе базе а не из сл. схеме (*пресолитиши суиу* : *солитиши суиу*), док је код глагола *прерасиши* то структурно место пренесено из оквира сл. схеме (*прерасиши брашиа* : *прећи зраницу* : **расиши брашиа*) и, као такав, има метафорички карактер (*браш*, односно *његова висина*, представља референтну вредност, граицу која је превазиђена).

2.3. Посебну пажњу треба посветити примерима као *прејести се*, *превечераши се*, *преждераше се*, *преждрокати се* у којима постоји циркумфикс¹¹ *пре-*се. Процес појмовне интеграције који овде уочавамо илустроваћемо на примеру *прејести се*.¹² Улазни проостор базе (ЈЕСТИ) подразумева постојање агенса и пацијенса (хране), али у бленди налазимо оквир у коме је место објекта попуњено формантом *се*. Сматрамо да то *се*, заправо, попуњава место пацијенса у оквиру који се у потпуности пресликава из сл. схеме УЗРОКОВАНОГ ПРЕЛАСКА¹³. Та схема подразумева агенса узроковача кретања (реализује се као субјекат), пацијенса трајектора (реализује се као објекат) и перфективн фокус на пацијенсовој екстралокацији. Да би се овакав узрочни оквир метафорички попунио садржајем базе, неопходно је у бази открити узрочну семантику. Наиме, активност *јести* обавља се како би се задовољила физиолошка потреба за храном – агенс који *једе*, дакле, узрокује задовољење те потребе. Ова имплицитна узрочна структура оквира ЈЕСТИ, захваљујући интеграцији са сл. схемом УЗРОКОВАНОГ ПРЕЛАСКА, постаје у бленди јасно видљива. У бленди, дакле, *Х* које једе узрокује да *Х* које има потребу за храном задовољи више него што је неопходно ту потребу, односно метафорички *узрокује да Х пређе зраницу задовољења*. Како су агенс и носилац стања (потребе) иста особа *Х*, на место објекта долази фор-

⁹ О скаларности као суперсхеми в. Грејди 2008.

¹⁰ Ашић и Станојевић (2009: 291) наводе да је теличност, као онтолошка одлика неких процеса, повезана са транслимитативношћу, али да неке теличне активности не могу бити основа за извођење транслимитативне ситуације јер њихова логика то не дозвољава, што се илуструје примером: **Душан је преиспразнио кофицу са песком*. То што Ашић и Станојевић именују као унутрашњу логику, одговара, рекли бисмо, управо суперсхеми скаларности. Ситуација *испразниши* нема скаларну димензију (**мало/пуно је испразнио*) и, као таква, не може се примарном метафором СКАЛРНОСТ ЈЕ ПУТАЊА повезати са сликовном схемом ТРАНСЛИМИТАТИВНОСТИ.

¹¹ О термину и његовом пореклу видети Матијашевић 2009, као и Ђорић 2014.

¹² Клајн (2003, 252) овај глагол наводи као један од примера повратних глагола са ексцесивним значењем, не упуштајући се у питање форманта *се* и непостојања одговарајуће повратне основе, заједно са глаголима *преморитиши се* (што је, заправо, само повратни облик глагола *преморитиши*), *презадужитиши се* (основа је већ повратна), *прехладитиши се* (поново повратни облик гл. који није увек на синтаксичком плану повратан: *прехладитиши зрло*).

¹³ Да то *се* нема везе са пацијенсом из оквира ЈЕСТИ, показује и то што се тај пацијенс може исказати и у бленди партитивним генитивом: *прејести се колача*

мант се. Екстралокација, коју налазимо у сл. схеми УЗРОКОВАНОГ ПРЕЛАСКА ПРЕКО ЛИНИЈЕ, дакле, у бленди постаје ексцесивност у задовољењу потребе.

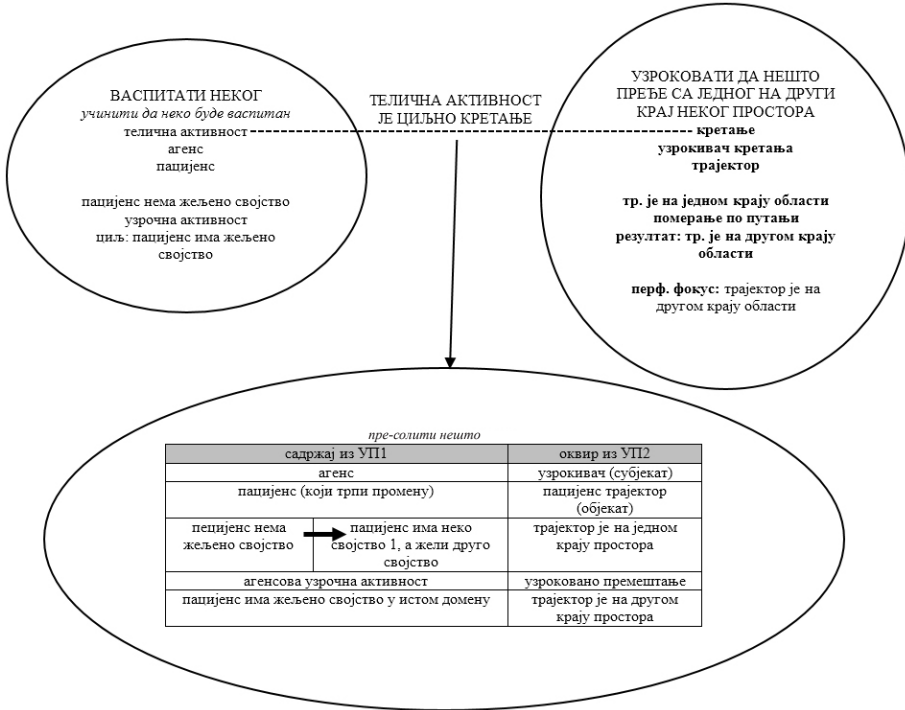
2.4. Глагол *пресјавати се*, који смо забележили у неформалној усменој комуникацији, са значењем „спавати више него што је потребно”, илуструје исту интеграцију као и *прејести се*. Са друге стране, РСЈ бележи да гл. *пресјавати*, поред пердуративног значења (*пресјавати ноћ*) има и значење „не пробудити се у одређени час” (преспавати време буђења). И ту је, очигледно, реч о ексцесиву, али *пресјавати* у ексцесивном значењу ипак постаје прелазно. Разлог није тешко уочити – база спавати у интеграцију улази са значењем „спавати до одређеног времена”, при чему се елемент *одређено време* метафорички интегрише са границом у сл. схеми, што граници у бленди обезбеђује синтаксичку видљивост (*пресјавати време буђења као прећи линију*).

Помена је вредан још један тип полисемије. Наиме, глаголи *прејржити* и *прејети* могу имати чак три различита значења: 1. „испећи/испржити уопште, направити јело печењем/пржењем намирница” (*За ручак ћемо прејржити кромџириће*); 2. „испећи/испржити нешто у већој мери, учинити га печенијим него што би требало, учинити га загорелим” (*Прејржио си ову рибу*); 3. „поново испећи/испржити нешто” (*Прејржићемо јучерашњи ручак*). Прво значење је неметафорично и у њему се сликовна схема реализује у идеализованој уопштој семантици „обухватити целу површину пацијенса”. У другом случају, реч је о ексцесиву, па сликовна схема долази у моделу са границом (*као пресолиши ручак*). Значење 3 пак представља метафоричко проширење транслокативног модела, о чему ћемо тек говорити.

3. Метафоричка проширења транслокативног модела сл. схеме ПРЕЛАСКА

3.1. Значење трансмодификације – извршења активности којом се једно стање у неком домену замењује другим¹⁴ – примећено је у преко осамдесет глагола. По бројности, ова група је врло блиска ексцесивима. Интеграциону мрежу у којој настаје ово значење можемо представити следећим дијаграмом, на примеру глагола *превасијати*:

14 Трансмодификацију видимо као резултат примене транслокативности на структуру модификатива. За разлику од модификације, код које почетно стање може бити негација финалног (немати неку особину – модификација – имати ту особину), трансмодификација подразумева да оба стања морају имати своју засебну реализацију. Више о овом појму речено је у наставку одељка.

Дијаграм 4. Интеграциона мрежа трансмодификације на примеру гл. *преваситишати*

Као што видимо на дијаграму (4), примарна метафора која омогућава интеграцију теличне активности и сл. схеме ПРЕЛАСКА јесте: ТЕЛИЧНА АКТИВНОСТ ЈЕ ЦИЉНО КРЕТАЊЕ (која метафорички повезује АКТИВНОСТ и КРЕТАЊЕ, као и ЦИЉ и ОДРЕДИШТЕ). Када упоредимо структуру догађаја базе и бленде, уочавамо да разлика постоји у првој секвенци. У бази је то *пацијенс нема жељено својство*, а у бленди *пацијенс има својство 1*. Значење трансмодификације је, према анализи коју овде предлажемо, последица метафоричког закључивања у употпуњавању бленде. Наиме, цео оквир УЗРОКОВАНОГ ПРЕЛАСКА СА ЈЕДНОГ НА ДРУГИ КРАЈ НЕКОГ ПРОСТОРА пренесен је у бленду. Прва секвенца оквира базе (пацијенс нема жељено својство) морала се прилагодити свом метафоричком парњаку (трајектор је на једном крају простора), чиме је из негације жељеног својства изведена потврда нежељеног својства (пацијенс има неко својство 1, а жели се својство 2). И својство 1 и својство 2 концептуализују се као делови исте физичке области, из чега произилази да морају имати исту појмовну вредност. Као што се место X, на једном крају, и место Y, на другом крају истог простора, не разликују према појмовној категорији (и X и Y су делови већег простора, места профилисана према простору који их садржи) већ према референцијалној вредности те категорије (X је оно место на једном крају, Y је оно место на другом крају), тако и својство 1 и својство 2 морају припадати истој категорији, а разликовати се према конкретној вредности. Дакле, у структури бленде *преваситишати* својство 1 (оно стање које не одговара жељеном) мора бити упојмљено на исти начин као и жељено својство 2. Ако је својство 2 ИМАТИ ВАПИТАЊЕ, то мора бити и својство 1 – разлика се успоставља у конкрет-

ној реализацији такве појмовне основе: васпитање 1 је нежељено, васпитање 2 је жељено. Из овакве семантике бленде лако се, елаборацијом, иде и корак даље – ако су оба својства истог типа, али различите вредности, то значи да је и прво својство морало бити постигнуто модификацијом истог типа, чиме се генерише значење поновљене модификације. Зато *преваспийишии некоџ* може имати два слична значења: поред „променити нечије васпитање” (нпр. неко каже свом брачном партнеру: *Мораћу да те преваспийишам*), може се елаборацијом бленде развити и ремодификативно „поновити процес васпитања како би се постигао други резултат” (нпр. родитељ каже детету: *Мораћу да те преваспийишам*).

Треба, ипак, напоменути да неки глаголи обично не развијају из основног трансмодификативног значења и значење ремодификације. Такав је, нпр., гл. пресвући¹⁵, који се не би могао дефинисати као „поново се свући” већ само као „променити одећу”. Овај глагол је занимљив јер његова основа има нешто другачију структуру од модификатива који су управо описани (као што је ВАСПИТАТИ). Уместо *нематии својство – модификација – иматии својство*, СВУЋИ подразумева обрнут редослед: *иматии својство (битии обучен) – модификација – нематии својство (не бити обучен)*. У том смислу, у бленди се својство 2 упојмљује позајмљивањем категорије својства 1, чиме се добија *битии обучен на један начин – модификација – битии обучен на други начин* (према оквиру сл. схеме: *битии на једном месту – кретање – битии на другом месту*), што је, заправо, иста структура као и код *преобући*.

Осне трансмодификативних глагола готово су по правилу прелазни глаголи, нпр.: *преиноватии улицу, преквалификоваати радника, прекашегоризоваати материјал, преорганизоваати библиотеку, премонтираати филм, превредноваати достижнућа* („вредновати га на други начин”)¹⁶, *преаркираати ауто, прерачунаати резултат* („израчунати га у другој мерној јединици” или „поново га израчунати”), *пресилизоваати собу, пречешљаати косу, прежруиисаати примере, пререгистроваати ауто*. Поред имперфективних и двовидских нису ретке ни перфективне основе: *преиспийишаати доказе, препокрииши кров (новим прејом), преипродаати робу, пресложиии књиџе, преусмериии испраживање, преудаати некоџ*. Иста ситуација понекад може бити језички кодирана и са имперфективном и са перфективном основном: *преседаати и преоседаати коња, преипаковаати и преуипаковаати пакети*. Забележен је и пример у коме је деривациона база именована не глаголом већ придевом који метонимијски активира целу глаголску ситуацију и њена гранична стања: *прездравиати* („преболети неку болест, оздравити, постати здрав”). Како је прездравити непрелазан глагол, овде, очигледно, није реч о узрочном већ о самоиницијативном типу ТРАНСЛОКАТИВНЕ СХЕМЕ (ПРЕБИ, а не УЗРОКОВАТИ ПРЕЛАЗАК).

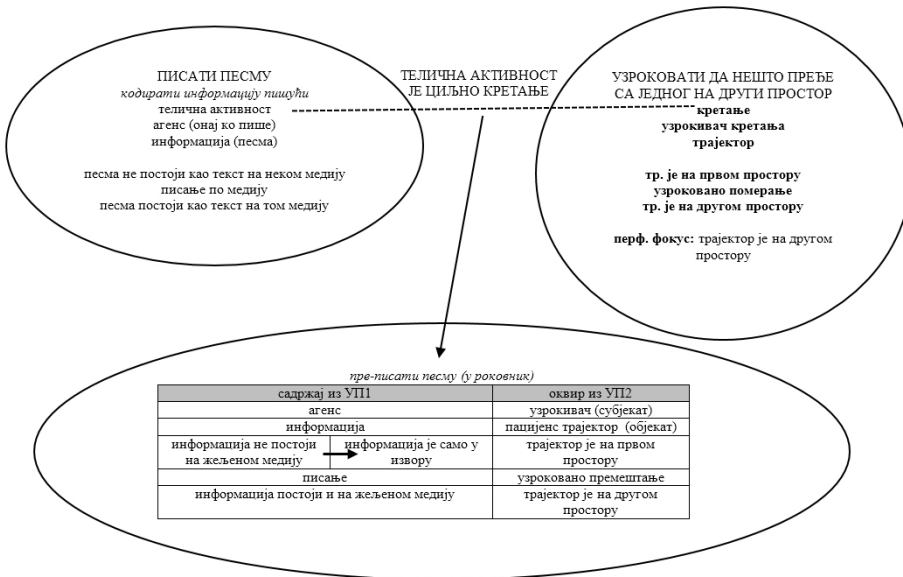
Није мали број глагола који поред овог имају још неко значење. Тако *преиеглаати кошуљу* несумњиво значи „поново испеглати, поправити оно што првим

15 Ашић и Станојевић (2009, 291) овако објашњавају значење промене стања код глагола као *пресвући*: „Друга је могућност да са теличним глаголима код којих није могуће наставити процес префиксација са *пре* буде остварена, али да *пре* изгуби интензификаторско значење: Мајка је пресвукла дете”. Ми бисмо, ипак, рекли да су значења ексцесивне интензификације (*пресолиити*) и трансмодификације (*пресвући*) резултати примене различитих појмовних образаца сликовне схеме ПРЕЛАСКА (конкретно, реч је о ТРАНСЛИМИТАТИВНОМ у првом, односно ТРАНСЛОКАТИВНОМ у другом случају) на структуру коју доноси деривациона основа.

16 Овај глагол може имати и ексцесивно значење „приписати нечему превелику вредност”, и тада је, наравно, реч о интеграцији описаној у одељку 2.

пеглањем није било добро испеглаано” (трансмодификатив), а може имати и значење „испеглати целу кошуљу” (неметафоричка реализација сл. схеме), а потенцијално и „превише испеглати кошуљу, учинити је равнијом него што се желело” (ексцесив). Сличну полисемантичку парадигму илуструје и глагол *преишцаити*, који може значити „исувише ситно истуцати” (ексцесив) и „поново истуцати” (трансмодификатив), а можда би се ПРЕЛАЗАК могао и неметафорички реализовати (*преишцаити сву њаприку* „истуцати целу количину”). Тако је и са глаголом *премлеити*. Дobar пример је и гл. *преобући*, чије се значење може генерисати двома интеграционим мрежама. Ако је то мрежа са примарном метафоричком везом ТЕЛИЧНА АКТИВНОСТ ЈЕ ЦИЉНО КРЕТАЊЕ, добија се бленда са значењем „променити одећу” (трансмодификатив). Ипак, основа *обући* може означавати и радњу са скаларним резултатом (уп. *Децу зими треба шопилце обући*). Због тога је могуће значење извести и у мрежи која ангажује примарну метафору СКАЛАРНА АКТИВНОСТ ЈЕ КРЕТАЊЕ ПО ПУТАЊИ, чиме се добија ексцесив („обући неког тако да му буде топлије него што би требало”: *Преобукла си то дете, кроз се ознојило!*).

3.2. Транслокативни модел ПРЕЛАСКА има још једно метафоричко проширење. Реч је о глаголима *репродукције*: *преишцаити* / *преишцаити издање, прекопираити књигу, прекуцаити / преишцаити шекси, преиваити песму, преишцаити решење, преишцаити догађај, пресликаити скицу, преснимити документи, преишцаити слику*.¹⁷ Следећи дијаграм илуструје интеграцију на примеру гл. *преписати*:

Дијаграм 5. Интеграциона мрежа репродукције на примеру гл. *преишцаити*

17 Клајн (2003: 252) у свом опису глагола са овим префиксом репродукцију и значење које смо овде назвали трансмодификативним сврстава у исту групу. Иако се не бисмо сложили да је реч о варијантама истог значења, блискост ова два значења загрантована је транслокативном варијантом сликовне схеме ПРЕЛАСКА. Ипак, треба приметити да је реч и о двама типовима транслокативности: трансмодификација почива на унутрашњој (с једног на други крај), а репродукција на спољашњој (с једног на други простор).

На дијаграму (5) видимо како долази до коерције структуре ситуације кодирања информације (*писаћии нешћии, причаћии нешћии, црћии нешћии* и сл.). Слично као и код трансмодификатива, репродуктивност у бленди настаје када се под утицајем оквира УЗРОКОВАТИ ДА НЕШТО ПРЕЂЕ СА ЈЕДНОГ НА ДРУГИ ПРОСТОР прва секвенца ситуације кодирања информације промени из негативне (информација не постоји на жељеном медију) у потврду (информација постоји на неком другом, а не на жељеном медију). Оно по чему се ова интеграција посебно издваја јесте то што је у бленди логика оквир који је дала сл. схема нарушена под утицајем семантике базе. Наиме, човеково телесно схватање простора не допушта да трајектор буде у исто време на два места: ако се пренесе са једног на друго место, он више није на првом. У бленди пак информација која је пренета на жељено место остаје и у свом извору.¹⁸ Оваква интеграција показује да појмовни обрасци телесног искуства, примењени у мисаоним процесима у сложенијим, апстрактнијим доменима поседују извесну независност од свог појмовног извора.

4. Закључак

Наша анализа је показала да је оне глаголе са префиксом *пре-* који не означавају ситуације које би се могле категоризовати као физички прелазак, могуће анализирати као појмовне бленде настале метафоричком интеграцијом појма именованог деривационом базом и сликовне схеме ПРЕЛАСКА. Та интеграција омогућена је следећим примарним метафоричким везама: 1. ПЕРИОД ЈЕ ОБЛАСТ (са варијантом ПЕРИОД ФРУСТРАЦИЈЕ ЈЕ ОБЛАСТ КОЈА ОТЕЖАВА КРЕТАЊЕ); 2. ЕТАПНА АКТИВНОСТ ОГРАНИЧЕНА ВЕЛИЧИНОМ ПАЦИЈЕНСА ЈЕСТЕ ПРЕЛАЗАК ПРЕКО НЕКОГ ПРОСТОРА; 3. ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ОБУХВАЋЕНА ПОВРШИНА; 4. САЗНАВАТИ ЈЕ СТАЈАТИ НЕГДЕ; 5. АКТУЕЛНО ЈЕ У ЧОВЕКОВОМ ВИДНОМ ПОЉУ; 6. СКАЛАРНА АКТИВНОСТ ЈЕ КРЕТАЊЕ ПО ПУТАЊИ; 7. ТЕЛИЧНА АКТИВНОСТ ЈЕ ЦИЉНО КРЕТАЊЕ. Свака од ових метафора обезбеђује когнитивни канал којим се мотивна глаголска ситуација повезује са једном од варијанти сл. схеме ПРЕЛАСКА. Тако се преко првих пет остварује веза са перлативном схемом ПРЕЂИ ОБЛАСТ, преко шесте са транслимитативном схемом ПРЕЂИ ГРАНИЦУ, а преко седме са транслокативном УЗРОКОВАТИ ДА НЕШТО ПРЕЂЕ СА ЈЕДНОГ НА ДРУГО МЕСТО.

Метафоричка интеграција, у начелу, подразумева следеће фазе: 1. пресликавање појмовног оквира сликовне схеме; 2. попуњавање тог оквира садржајем из базе; 3. употпуњавање оквира метафоричким закључивањем (извођењем нових структура применом обрасца сл. схеме на имплицитни појмовни садржај базе). Њен резултат је метафоричка бленда – појмовни амалгам у коме је образац примарно задужен за осмишљавање телесног искуства добио нову, когнитивно сложенију функцију. Пронашли смо следеће метафоричке бленде настале захваљујући поменутиим примарним метафоричким везама:

1. ПЕРДУРАТИВНОСТ ЈЕ ПРЕЛАЗАК ПРЕКО ОБЛАСТИ;
2. ДЕФРУСТРАЦИЈА ЈЕ ПРЕЛАЗАК ПРЕКО ОБЛАСТИ КОЈА ОНЕМОГУЋАВА КРЕТАЊЕ;

¹⁸ Ово се може подвести под принцип непроменљивости структуре циљног домена (*invariance principle*), који је одавно познат у теорији појмовних метафора (в. Лејкоф 1992).

3. ЕТАПНА АКТИВНОСТ ОГРАНИЧЕНА ВЕЛИЧИНОМ ПАЦИЈЕНСА ЈЕ ПРЕЛАЗАК ПРЕКО ОГРАНИЧЕНОГ ПРОСТОРА;
4. МАКСИМАЛНА ИНТЕНЗИФИКАЦИЈА РАДЊЕ ЈЕ ОБУХВАТАЊЕ ЦЕЛОГ ПРОСТОРА;
5. ОДСУСТВО КОГНИТИВНЕ ОБРАДЕ ИНФОРМАЦИЈЕ ЈЕСТЕ ПРЕЛАЗАК ПРЕКО ПРОСТОРА;
6. ОДЛУКА О НЕАКТУАЛИЗАЦИЈИ ИНФОРМАЦИЈЕ ЈЕСТЕ ПРЕЛАЗАК ПРЕКО ПРОСТОРА;
6. ЕКСЦЕСИВНОСТ ЈЕ ПРЕЛАЗАК ПРЕКО ГРАНИЧНЕ ЛИНИЈЕ;
8. ТРАНСМОДИФИКАЦИЈА ЈЕ УЗРОКОВАТИ ДА НЕШТО ПРЕЂЕ СА ЈЕДНОГ НА ДРУГИ КРАЈ ОБЛАСТИ;
9. РЕПРОДУКЦИЈА ЈЕ УЗРОКОВАТИ ДА ИНФОРМАЦИЈА ПРЕЂЕ ИЗ ЈЕДНОГ У ДРУГИ ПРОСТОР.

Само се бленда (3) не разликује од примарне метафоре која јој је у основи, управо зато што у процесу њеног настанка није било потребе за метафоричким закључивањем. Другим речима, између глаголских ситуација као *слушајти снимак*, са једне, и *прећи обласи* са друге стране постоји структурна симетрија која је омогућила метафоричку интеграцију већ након процеса композиције бленде: сваком месту у оквиру ПРЕЛАСКА одговара елемент директно пресликан у бленду из ул. простора базе.

Можемо, дакле, закључити да анализа глагола са префиксом *пре-* показује да сл. схеме ПРЕЛАСКА развија девет метафоричких ситуационих оквира, које бисмо према продуктивности могли навести овим редом: ексцесивност, трансмодификација, пердуративност, дефрустрација, репродукција, етапна активност ограничена величином пацијенса, максимална интензификација, одсуство когнитивне обраде, неактуализација информације. Притом, није мали број глагола који могу имати и неколико наведених значења, што указује на то да се полисемија префиксираних глагола једним делом може објаснити интеграцијом базе са различитим варијантама сликовне схеме.

Литература

- Ашић, Станојевић 2009: Т. Ашић, В. Станојевић, Мој брат је проверан – семантичка и прагматичка анализа префикса пре у српском језику и његови преводни еквиваленти у француском, у: М. Ковачевић (ред.), *Српски језик у улошребима*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 289–304.
- Бабић ³2002: С. Бабић, *Творба ријечи у хрватскоме језику*, Загреб: Хрватска академија знаности и умјетности.
- Белај 2005: В. Belaj, On the cognitive status of mental spaces and on some types of metonymy within Conceptual Integration Theory, *Osijek: Jezikoslovlje*, 6/2, 119–144.
- Белај 2008: В. Belaj, *Jezik, prostor i konceptualizacija. Shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*, Osijek: Filozofski fakultet.
- Белић 2000: А. Белић, *Универзитетска предавања из српскохрватског језика*, 14. том изабраних дела, Београд: ЗУНС.
- Грејди 1999: J. Grady, A typology of motivation for conceptual metaphor: correlation vs. resemblance, у: G. G. Steen (red.), *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Philadelphia: John Benjamins, 79–100.

- Грејди 2005: J. Grady, Primary metaphors as inputs to conceptual integration, *Journal of Pragmatics* 37, 1595–1614.
- Грејди 2008: J. Grady, 'Superschemas' and the grammar of metaphorical mappings, u: A. Teyler, Y. Kim, M. Takada (red.), *Cognitive Linguistics Research: Language in the Context of Use*, Berlin: Mouton de Gruyter, 339–360.
- Грицкат 1966–67: И. Грицкат, Префиксација као средство граматичке (чисте) перфективизације, *Јужнословенски филолоџ XXVII* 1/2, 185–224.
- Еванс 2007: V. Evans, *A Glossary of Cognitive Linguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, I део*. Слагање и префиксација, Београд / Нови Сад: ЗУНС, Матица српска, Институт за српски језик.
- Кликовац 2004: Д. Кликовац, О значењу глаголског префикса раз-, у: Д. Кликовац (аутор), *Метафоре у мишљењу и језику*, Београд: Библиотека XX век, 167–188.
- Лејкоф 1987: G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things*, Chicago: University of Chicago Press.
- Лејкоф 1992: G. Lakoff, The Contemporary Theory of Metaphor, u: Ortony, Andrew (red.) *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press. http://www.ac.wvu.edu/~market/semiotic/lkof_met.html. 13.04.2004.
- Лејкоф, Џонсон 1999: G. Lakoff, M. Johnson, *Philosophy in the Flesh*, New York: Basic books.
- Матијашевић 2009: Ј. Матијашевић, Циркумфикс као творбени формант, Београд: *Славистика*, 13, 316–326.
- Митриновић 1990: В. Митриновић, *Пољски глаголски префикс прже- и његови српскохрватски еквиваленти пре- и про-*, Београд: Научна књига.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Стевановић 1970: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Стојановић 2012: М. Стојановић, Семантика глаголског префикса пре- у српском језику, у: *Савремена проучавања језика и књижевности*, III/1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Ђорић 2014: Б. Ђорић, О циркумфиксима и циркумфиксацији у српској творби речи, у: А. Милановић (уредник), *Научни саставак слависта у Вукове дане 43/3*, Београд: МСЦ и Филолошки факултет, 235–240.
- Фоконије, Тарнер 2002: G. Fauconnier, M. Turner, *The Way We Think*, New York: Basic Books.
- Џонсон 1987: M. Johnson, *The body in the mind*, Chicago / London: The University of Chicago Press.

PREFIXATION AND METAPHORICAL CONCEPTUAL INTEGRATION – A CASE STUDY OF THE VERBAL PREFIX *PRE-* IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

In this paper we investigate Serbian verbs with prefix *pre-* which do not refer to the situations of motion in the physical space. We assumed that those verbs can be analyzed as a result of metaphorical conceptual integration of derivational base and image schema for TRANSITION. In Serbian language there are four specific variation of this schema: MOTION OVER PHYSICAL REGION, MOTION ACROSS THE LINE, MOTION FROM ONE SIDE OF BOUNDED SPACE TO ANOTHER and MOTION FROM ONE PLACE TO ANOTHER. We found four main types of the integrated blends, each one with different variation of that image schema: 1. Verbs with prefix *pre-* refer to the situation which lasts over a period of time (*prespavati noć*: “to sleep through the night”); 2. Verbs with prefix *pre-* refer to the situation of metaphorical motion across the norm, referential point or prototypical realization (*prešeceriti* “to put more sugar than needed”, *prerasti nekog* “to become taller than someone”); 3. Verbs with prefix *pre-* refer to the situation of changing one state to another (*preobući nekog*: “to change someone’s clothes, to dress someone differently”); 4. Verbs with this prefix refer to the situation of metaphorical transition of information from a source to the new form (*prepisati* “to copy a text by writing it down from a source, word by word”). We also found that polysemy of some verbs with this prefix could be explained as a result of integration with different variation of TRANSITION image schema.

Key words: prefix *pre-*, image schema for TRANSITION, prefixation, conceptual integration, primary metaphors, metaphorical blend

Vanja Miljković

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

Коректура
Тања Танасковић

За издавача
Проф. др Иван Коларић
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредници
Стефан Секулић

Штампа
Занатска задруга
„Универзал”, Чачак

ISBN 978-86-85991-74-5

Тираж
200